

бібліотечної, інформаційної, книжкової сфер, книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, розглянутих у соціально-комунікаційній парадигмі.

Наступна частина видання містить фактографічні відомості з історії створення та функціонування спецрад Д 64.807.01 та Д 64.807.03. У наведеній таблиці у хронологічній послідовності подано нормативні документи, згідно з якими було створено спеціалізовані вчені ради, зазначено спеціальність і науковий ступінь, уперше наведено їх персональний склад.

Підготовка такого науково-допоміжного покажчика потребує копійної пошукової роботи, тож укладачі насамперед зверталися до баз даних (БД) бібліотеки Харківської державної академії культури "Праці викладачів та співробітників ХДАК", бібліографічної та реферативної БД Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ретельно опрацювали відомості вчених секретарів, архівні матеріали ХДАК, бюлетені Вищої атестаційної комісії (1997—2011), атестаційні вісники Міністерства освіти і науки України (2011—2013), спеціальні випуски газети "Освіта України" (2013—2019), фонд дисертацій та авторефератів дисертацій бібліотеки ХДАК тощо.

Видання має потужний науково-методичний апарат, зокрема містить розгорнуту систему допоміжних покажчиків: іменний; наукових керівників/консультантів; організацій, у яких готувалися дисертації; спеціальностей, за якими відбувалися захисти. Покажчик спеціальностей дає користувачеві змогу дістати уявлення про напрями досліджень у межах

наукової спеціальності та обрати документи певної тематики. Продуктивність наукових керівників/наукових консультантів віддзеркалює відповідний допоміжний покажчик.

Високо оцінюючи рецензоване видання, зауважимо лише, що варто було б навести посилання на електронні аналоги дисертацій, адже відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 758 усі тексти від 2015 р. оприлюднюються на сайті установи, де відбувається захист. Окрім того, можна розширити описи, навівши інформацію про офіційну установу й офіційних опонентів.

Рецензоване видання стане у пригоді дослідникам у галузях культурології, історії та теорії культури, української культури, мистецтвознавства, соціальних комунікацій, бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, музеєзнавства, пам'яткознавства тощо.

Підсумовуючи, констатуємо, що сформувалась і нині діє авторитетна харківська наукова школа культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілю; визначилися хедлайнери власних персоніфікованих наукових шкіл галузевого спрямування, що розвиваються та поповнюються докторами й кандидатами наук. Відповідаючи на зміни у підготовці та атестації кадрів вищої кваліфікації, інтегруючись у світову наукову систему, спецради ХДАК змінюються відповідно до чинних вимог, залишаючись одним із найавторитетніших вітчизняних центрів підготовки та атестації кадрів вищої кваліфікації.

Людмила Глазунова,

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
заступниця директорки з наукової роботи

Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка,
голова Харківського відділення Української бібліотечної асоціації,
експертка Українського культурного фонду (2020),

e-mail: milaglazunova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4453-9070>

Надійшла до редакції 11 грудня 2020 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 323+327](560)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.12(293).18-23

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,
e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

"Глибинна держава" Туреччини від Ататюрка до наших днів

У статті розглянуто зародження й діяльність "глибинної держави" в республіканській Туреччині, що, на думку автора, була головним організатором спроб переворотів у країні.

З'ясовано, що охоплює поняття "глибинна держава" Туреччини, чи це чітко сформована структура з усіма характерними підрозділами, чи йдеться про сфери й групи впливу, об'єднані загальною ідеєю.

Наукове вивчення феномену "глибинної держави", її генезису та можливої ролі в найгучніших і доленосних подіях Туреччини відбувається від 1990-х рр. Нині значна частина науковців поділяє думку, що, хоча таємні групи змовників існували у Візантії та Османській імперії, в Туреччині формування "глибинної держави" пов'язано з правлінням молодотурків (1908—1918).

Розглянуто передумови становлення "глибинної держави" в Туреччині через історичний аналіз подій широкого хронологічного проміжку. Проаналізовано її зв'язки з таємною мережевою структурою "Ергенекон", членами якої є високопосадовці всередині збройних сил та органів безпеки Туреччини, яких звинувачують у спробі державного перевороту.

Ключові слова: "глибинна держава"; терористичні організації; військові перевороти; молодотурки; кемалісти

Постановка проблеми. Термін "глибинна держава" вперше з'явився в 1920-х рр. у Туреччині [1], коли таємна група розпочала працювати під прикриттям для захисту урядової структури країни. Її діяльність полягала у шпигунстві, маніпуляціях, здирництві та ліквідації "ворогів держави".

Згодом цей термін застосовували й до інших турецьких таємних угруповань, чия робота певним чином торкалася уряду, а також до латентних політичних систем Єгипту, Росії та США.

Історична (молодотурецька) традиція "глибинної держави" дістала подальший розвиток у республіканській Туреччині, де найвпливовішим стало створене в 1950-х рр. спеціальне військове управління. На думку політологів, у роки "холодної війни" воно виконувало функції однієї з найважливіших ланок "глибинної держави". Проте, як за часів молодотурків, так і нині, коли в Туреччині говорять про це утворення, мають на увазі не чітко сформовану структуру з власними підрозділами й механізмами контролю, а групи впливу, заклопотані цілісністю країни та шляхами її розвитку, що об'єднані навколо традиційної ідеї молодотурків — "як врятувати державу".

Ці групи складаються з великих промисловців, військової еліти, масонських структур, бюрократії середньої та вищої ланок. У періоди криз інтереси впливових угруповань збігаються, саме вони розробляють та здійснюють єдину програму антикризових заходів і подальшого розвитку країни.

Зокрема, військовому переворотові 12 вересня 1980 р. передували таємні збори 1979 р., в яких брали участь генералітет і великі підприємці, промисловці, а також їхній лідер О. Сабанджі, згодом убитий однією з екстремістських ультралівих організацій. На зборах було схвалено ідею військового перевороту для виведення країни з кризи, запропоновану бізнес-елітою країни.

Ще одна спроба революції в Туреччині відбулася в ніч на 16 липня 2016 р. Тоді групі військових вдалося захопити кілька урядових будівель, мости й аеропорти, однак заколот придушили. Внаслідок цих подій загинула 241 людина, понад 2 тис. постраждали, було затримано 113 тис. осіб, яких підозрювали у зв'язках з організацією ФЕТО (визнано екстремістською) колишнього ісламського проповідника Ф. Гюлена.

Очевидно, що структура "глибинної держави" охоплює різні групи впливу, які прагнуть здійснити революцію, проте водночас вони спроможні працювати на виведення держави з кризи й конструктивно впливати на її розвиток.

Мета статті — дослідити етапи зародження й аспекти діяльності "глибинної держави" в Туреччині.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що ж охоплює поняття "глибинна держава" Туреччини, і чи насправді це чітко сформована структура з усіма характерними підрозділами, чи йдеться про сфери та групи впливу, об'єднані загальною ідеєю?

Перші спроби визначити поняття "глибинної держави" в політичній думці Туреччини й різноманіт-

ні спекуляції довкола цієї теми беруть початок від 1970-х рр. Першим із політичних діячів відкрито заявляв про існування в Туреччині "глибинної держави" Б. Еджевіт, який у 1970-х і 1990-х рр. обіймав посаду прем'єр-міністра країни. Восьмий президент Туреччини С. Демірель чіткіше сформулював це поняття, заявивши, що "глибинна держава — це військові".

Питання "глибинної держави" та її зв'язків з організацією "Ергенекон" у Туреччині ґрунтовно досліджував А. Авакян, доктор історичних наук, член Ради асоціації політичних наук Вірменії. У статті, спеціально підготовленій для "Арменпрес", він докладно описує, що є "глибинною державою" Туреччини: "Починаючи від перших арештів в організації "Ергенекон" 2007 р., як у громадській думці країни, так і в західній пресі, активно обговорюють і вивчають питання так званої "глибинної держави", що існує в Туреччині". Багато аналітиків саме в націоналістичній організації "Ергенекон" схильні вбачати структуру, що має назву "глибинна держава", решта вважає, що якщо ця організація й не можна повністю ототожнювати з "глибинною державою", проте її знищення завдасть значної шкоди турецькій латентній мережі впливу.

Довідка: *Ергенекон (Ergenekon) — таємна націоналістична організація в Туреччині, членами якої є високопосадовці всередині збройних сил та органів безпеки, яких звинувачують у спробі державного перевороту. Припускають, що лідер організації — відставний генерал В. Кючук.*

Сучасна влада вважає "Ергенекон" терористичною організацією. На думку республіканської прокуратури Туреччини, основна мета угруповання — підготувати ґрунт для військового перевороту через створення у країні атмосфери хаосу й анархії. Організацію поійменовано на честь міфічного місця в горах Алтаю, що, згідно з легендами, вважають батьківщиною всіх тюрків.

Група аналітиків, об'єднуючи "Ергенекон", "Мурч", "Саунаї мафія" й низку інших розкритих таємних організацій, висуває думку, що керівна Партія справедливості та розвитку веде послідовну боротьбу за звільнення країни від політичних конкурентів і структур "глибинної держави", котру вважає "спадщиною минулого" й традицій.

Чимало турецьких науковців і журналістів поділяють погляд, що насправді поняття "глибинної держави" в Туреччині немає, натомість маніпуляції з ним — це слушна нагода, аби приписувати таємним структурам усі негаразди та проблеми країни. Ще одна група учених вважає за краще замість поняття "глибинна держава" використовувати термін "глибинні зв'язки".

У 1990-х рр. турецькі політологи й історики взялися за наукове вивчення феномену "глибинної держави", її генезису та можливої ролі в найгучніших і доленосних подіях країни.

Наразі дедалі більше науковців схиляються до думки, що, хоча таємні групи змовників існували у

Візантії й Османській імперії, формування "глибинної держави" в Туреччині пов'язано з правлінням молодотурків (1908—1918).

У складі партії "Союз і прогрес" діяло "угрупкування фідайнів", що позначилося вбивствами політичних супротивників. На його основі в 1913—1914 рр. було створено "Особливу організацію", що відігравала вагомий роль в активізації націоналістичного руху в Туреччині впродовж 1919—1922 рр. Відомо, що ця організація брала активну участь у депортації та знищенні караванів біженців під час геноциду вірмен 1915 р.

Зважаючи на викладене, у ситуації з "Ергенекон" може йтися про "глибинну державу" та сили, котрі ця організація використовує як механізм реалізації ухвалених рішень. Ці сили в різні періоди змінювалися й відрізнялися широким спектром — від украй націоналістичних до об'єднань (тарикатів) ісламізму. У 1960—1970-х рр. ці функції здебільшого виконували націоналістичні сили, що їх уособлювали партія "Націоналістичний рух" та організація "Сірівовки", котру вважають молодіжним крилом партії, проте насправді вона є окремою структурою.

У 1980-х рр. для розв'язання низки політичних завдань у боротьбі з ASALA використовували "хрещеного батька" організованої злочинності (мафії) правого спрямування.

Довідка: ASALA — *Вірменська таємна армія звільнення Вірменії (Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia)* — воєнізована терористична організація, що діяла від 1975 р. до початку 1990-х рр.

Для "м'якого" чи "білого" перевороту 28 лютого 1997 р. було створено "атмосферу громадського протесту", основну роль в якому виконували компанії з ідеологією Атаюрка. До цього ланцюга подій у 1990-х рр. до боротьби з курдським сепаратизмом і Курдською робітничою партією в Південно-Східній Анатолії було залучено осіб, котрі були керівниками або членами організації "Ергенекон", як-от генерал В. Кючюк.

Знаменно, що в політичному й громадському житті Туреччини є теми-табу, про які більшість знає, але вважає за краще їх не обговорювати. До таких належить і питання сил чи осіб, яких використовує "глибинна держава". Вони мають широкі повноваження й недоторканні, допоки не намагаються вийти з-під її контролю й розпочати власну гру або стають небезпечними через зміну ситуації.

У новітній період турецької історіографії та літератури символом таких сил став один із фідайнів партії "Союз і прогрес" Я. Джеміль, який перед молодотурецьким переворотом 1913 р. особисто убив військового міністра Назим-пашу та залишився безкарним. Проте коли він 1916 р., переоцінивши свої сили, став готувати державний переворот, його негайно заарештували та стратили. Така сама доля спіткала й одного з активних учасників замаху 27 травня 1960 р. — полковника Т. Айдеміра, який згодом здійснив ще дві невдалі спроби антиурядового путчу. Після першої його амністували й навіть призначили

командиром танкового училища, однак після другої спроби 1963 р. за ухвалою прискореного судового процесу полковника стратили.

Ці приклади підтверджують, що судові процеси, котрі стосуються важливих і небезпечних (з погляду турецької держави) справ, зазвичай тривають недовго, аби під час слідства не було виявлено зв'язків із "глибинною державою". В подіях за участю "Ергенекону" цей зв'язок розірвали одним убивством...

В історії республіканської Туреччини зафіксовано випадки, організації й сили, що спочатку виконували завдання "глибинної держави", а з часом зміцнювалися та виходили з-під її контролю, намагаючись дотримуватися власного курсу, як це сталося з Я. Джемілем і Т. Айдеміром. У випадку з "Ергенекон" такою особою був один із керівників організації — генерал В. Кючюк. Щоб вийти з-під контролю, він скористався вбивством Г. Дінка під час антиурядових акцій. Генерал також заявив, що не визнає ухвалену Атаюрком Національну хартію (документ 1920 р. про турецькі межі) й що Азербайджан, наприклад, для нього також є турецькою територією.

Проводячи паралелі з іншими недоторканими та безкарними силами "глибинної держави", констатуємо, що інформацію про вбивства й насильницькі дії, здійснені в 1990-х рр. спеціальними загонами жандармерії (JITEM) у населених курдами районах Південно-Східної Анатолії, було ретельно приховано. Ці сили залишалися безкарними, допоки політична ситуація у країні не змінилася, а найголовніше, відчуваючи всюдозволеність, ще й претендували на певні політичні ролі.

Позбавлення від сил "глибинної держави", що вийшли з-під контролю, жодним чином не означає її послаблення. З цього погляду видаються символічними слова нині засудженого "хрещеного батька" мафії А. Чакеджа, якого залучили до боротьби з ASALA: "Держава нас використала й викинула на звалище".

Згадаємо також людину, яка є ланкою, що зв'язує "глибинну державу" з потрібними силами. Ім'я цієї особи фігурувало й у зв'язку з організацією "Ергенекон", і у справі вбивства Г. Дінка, і під час судових процесів, пов'язаних з майором М. Текіном, безпосередньо пов'язаним із нападом на Держраду 17 травня 2006 р. Йдеться про голову партії "Велика єдність" М. Язичиогли. Партію було створено на основі об'єднаної турецько-ісламської екстремістської ідеології, а її членами були вбивці Г. Дінка — Я. Хайял, М. Текін та інші особи, які нині є фігурантами різних судових справ. І всі відгалуження зводилися до однієї людини — М. Язичиогли, який був представником "глибинної держави" чи принаймні мав глибинні зв'язки.

Після перевороту 12 вересня 1980 р. М. Язичиогли без судового вироку провів у в'язниці 7,5 років, і відтоді циркулює інформація про те, що його використовували доволі впливові таємні сили. Уперше це ім'я з'явилося на сторінках преси 1979 р. у зв'язку з погромами, організованими націоналістами у кварталі Бахчелівлер (Стамбул) і місті Кахраманмараш.

Коли під час судових процесів, пов'язаних з організацією "Ергенекон", убивством Г. Дінка тощо, стали активно згадувати ім'я М. Язичiogли, оприлюднивши його зв'язки, останній несподівано загинув внаслідок катастрофи гелікоптера 25 березня 2009 р. Раптова смерть викликала чимало запитань, оскільки під час розслідування з'ясувалося, що Язичiogли залишився живим, лише зламав ногу, а місцева влада, зокрема губернатор Кахраманмараша, мала точні відомості про фігуранта та місце падіння. Проте уламки гелікоптера, як і трупи Язичiogли та шести його товаришів, померлих від холоду, селяни знайшли тільки через 48 годин за 115 км від місця пошуків і рятувальних робіт.

Створена для з'ясування обставин загибелі М. Язичiogли спецкомісія Великих національних зборів Туреччини досі не домоглася жодних результатів. На думку аналітиків, зі смертю Язичiogли обірвалася ланка ланцюга, що веде від "Ергенекона" до "глибинної держави".

Президент Ердоган проти "глибинної держави".

Після невдалого перевороту в Туреччині 2016 р. президент Р. Ердоган виступив проти "глибинної держави", що діяла тривалий час. Розпочалися масштабні арешти серед військових і суддівського корпусу. Було ув'язнено кілька тисяч осіб відповідно до заздалегідь укладених списків. Про це заявив єврокомісар з політики та розширення добросусідства Й. Хан. Відповідаючи на запитання, чи скористалася турецька влада цими подіями, він заявив, що все "було підготовлено". Хто потрапив до списків осіб, які підлягають усуненню? Жодних секретів — прибічники Ф. Гюлена й кемалісти.

Гюленісти віддані традиційному суфійському ісламу, що становив світоглядну основу Османської імперії впродовж сотень років. А більшість турецьких військових залишаються вірними заповітам засновника Турецької республіки М. К. Ататюрка, який бачив країну світською республікою, що входить у політичну систему Заходу.

В Османській імперії між військовими, тобто корпусом яничар, і суфіями панували якщо не союзницькі відносини, то порозуміння. Офіційним покровителем корпусу яничар став суфійський орден Бекташийя (Бекташи), заснований тюркським святим XIII ст. шейхом Хаджі Бекташем Велі.

До бекташів виявляв прихильність і Сулейман I Прекрасний. Після розформування корпусу яничар 1826 р. орден втратив привілейований статус, а султан Махмуд II його взагалі скасував. Проте організація функціонувала підпільно до 1980-х рр. Цікаво, що наставник А. Гітлера в "Товаристві Туле" барон фон Зібботендорф був дервішем Бекташийя. Нині в Туреччині налічується кілька мільйонів послідовників бекташей, які здебільшого проживають у Каппадокії.

Турецькі султани добре усвідомлювали потребу контролю за допомогою спецслужб не лише над армією та опозицією. Султан Селим III для протистояння з профранцузькою "п'ятою колоною" створив таємну контррозвідку, про існування якої не знав навіть вели-

кий візир. Саме цю спецслужбу вважають прообразом так званої "глибинної держави" (Derin Devlet), тобто держави в державі.

Ататюрк також створював диверсійно-розвідувальні структури, як-от "Товариство Караколь", під час окупації Стамбула військами Антанти. Після Другої світової війни американська розвідка для протидії "радянській загрозі" реанімувала "глибинну державу" під орудою спеціального департаменту (Özel Harp Dairesi, ÖHD), котрий часто називають "турецьким Гладіо".

Довідка: Операція "Гладіо" — найменування таємної операції НАТО після Другої світової війни зі створення мережі воєнізованих організацій, що "залишаються в тилу супротивника", мають запобігати вторгненню війська країн Варшавського договору в Італію та вести диверсійно-партизанські дії.

Термін "Gladio" здебільшого вживають щодо організацій, створених в Італії (короткий римський меч (gladius) був символом італійської організації), хоча неофіційно використовують і для подібних угруповань Західної Європи.

Колишній директор ЦРУ В. Колбі назвав "Гладіо" "найважливішою програмою", її офіційно визнали уряди західних країн, залучених до операції. Водночас американська влада заперечує звинувачення проти організацій, "залишених позаду", в тероризмі. Терористичне угруповання "Сірі вовки" було одним із підрозділів турецького "Гладіо" й відіграло головну роль у військовому перевороті 1980 р.

"Глибинній державі" приписують створення таємної мережевої структури під назвою "Ергенекон", якій інкримінують організацію протестних акцій у 2013-му. Судовий процес охрестили "розправою над яничарами". Більшість звинувачених звільнили влітку 2014 р. після того, як Конституційний суд Туреччини вирішив, що під час процесу було порушено їхні права. Один із головних фігурантів справи, лідер Робітничої партії Туреччини М. Перінчек зазначив після звільнення, що "справа "Ергенекона" — це ретельно спланована США операція проти турецьких патріотів, які налаштовані антиамериканськи". Загалом за справою "Ергенекона" було заарештовано майже 100 осіб, підозрюваних в організації путчу.

Незадовго до невдалого військового перевороту американське видання Foreign Policy опублікувало інтерв'ю з М. Перінчком і ще одним фігурантом у справі "Ергенекона", колишнім главою військової розвідки турецької армії, генерал-лейтенантом Х. Пекіном, в якому посадовці розповіли, що "упродовж минулого року зустрічалися з членами урядів Росії, Китаю, Ірану й Сирії, а послання, отримані під час цих візитів, передавали високопоставленим турецьким офіцерам і співробітникам МЗС Туреччини". М. Перінчек і Х. Пекін також стверджували, що зробили неабиякий внесок у зближення Туреччини з Росією.

"Група бізнесменів, близьких до Ердогана, звернулася до нас, щоб поліпшити зв'язки з Росією", — зауважив Х. Пекін, який відвідав Росію у грудні 2020 р., де познайомився з філософом О. Дугінім, і той пояснив, що російська сторона чекає певного жесту, рівнознач-

ного вибаченням. Зі слів М. Перінчека, відразу після зустрічі заарештували А. Челік, турецького громадянина, якого Росія звинувачує у вбивстві пілота збитого літака.

"В оточенні Ердогана багато людей, які розуміють, що неможливо довго ворогувати з Сирією та Росією, — зазначив М. Перінчек. — Власне, саме тому й було сформовано новий кабінет".

Foreign Policy характеризує М. Перінчека і Х. Пекіна як представників турецької "глибинної держави", що має "таємний хід" не лише до Росії, а й до Асада.

Найцікавіше, що О. Дугін як експерт аналітичного центру "Катехон" здійснив візит у відповідь до турецьких друзів, до того ж майже за кілька днів до військового путчу. Його пресконференція 14 липня транслював один із центральних турецьких телеканалів. О. Дугін розповів про зусилля щодо відновлення російсько-турецьких відносин. За його словами, "нині турецькі лідери змінили стратегію щодо Близького Сходу та Росії. Майбутнє зближення між Анкарою та Москвою із сирійського питання руйнує плани Вашингтона з реконфігурації регіону й перетворення його на зону хаосу й нестабільності, як Лівію та Ірак".

Публікація в Foreign Policy й візит О. Дугіна в Туреччину спростовують версію "російського сліду" в невдалому перевороті, котру прискорено вкинули аналітики СТРАТФОРУ, і, навпаки, вважають найвірогіднішим припущення про американський слід. Саме зближення російських і турецьких керівників могло змусити проамериканськи налаштованих військових взяти участь у погано підготовленому військовому перевороті.

Усупереч поширеній думці, що путч зазнав поразки через те, що Р. Ердоган розіслав смс-повідомлення своїм прибічникам із закликком вийти на вулиці, ентузіазм бунтівників неабияк зменшився після нічного виступу Б. Обама, який різко засудив ці дії. До того ж Обама тривалий час вичікував і вийшов в ефір лише тоді, коли стало зрозуміло, що Ердогана убезпечили від спецпідрозділу, посланого для його захоплення та вбивства.

У репресивних списках Р. Ердогана чітко визначено тих, кого він вважає ворогами — це "гюленісти" та військові, орієнтовані на американський політичний курс. "Глибинна держава" розкололася на проамериканську й антиамериканську частини. Гюленісти й "турецьке Гладіо" стали рушійною силою турецького "недоперевороту". Колишні організатори "Ергенекона" та лідери лівих підтримали Р. Ердогана й допомогли йому придушити заколот.

"Тепер Ердоган прагнучим до максимального позбавлення турецьких еліт і від суфійських дервішів, і від кемалістів. Гадаю, він намагатиметься знищити навіть дружні йому залишки "глибинної держави". Така логіка управління фундаменталістською державою, на яку нині нестримно перетворюється Туреччина. Світська республіка Ататюрка зжила себе, так

само як і суфійська Османська імперія, — зазначає В. Прохвятилов, президент Фонду реальної політики (Realpolitik), експерт Академії військових наук. — Ердоган будуватиме нову імперію ісламізму, і той факт, що його ситуативним союзником сьогодні стала Російська Федерація, зовсім не гарантує Туреччині й Росії стратегічного партнерства навіть у середньостроковій перспективі".

Висновки. Основна функція держави — забезпечити збереження суспільства як єдиного цілого. Вона деталізується у складну систему функцій: встановлення правового порядку та його охорона, захист від зовнішніх загроз тощо. У число цих функцій потрапляє й турбота про приватні інтереси певних категорій, прошарків, класів громадян, а також усунення ворожнечі між ними. Однак помилково зводити до цього суть держави та її основну функцію. Хибними є і концепція, згідно з якою держава слугує органом певних класів, і концепція, згідно з якою держава є органом примирення класів.

Влада є державною лише за умови, що вона легітимна, тобто визнана суспільством законною. Влада здатна силою змусити населення визнати її, підкоритися їй, примиритися з нею, але для державності цього замало. Потрібна саме законність як в її встановленні, так і у відтворенні. Заміна ідеї божественності влади на ідею народу як на джерело влади була лише зміною форм її легітимності. В історії це був тривалий процес боротьби й соціальної творчості людей.

Державність суверенна. Це означає, що вона законно (формально!) не визнає в межах підвладного суспільства жодної іншої влади над собою і не ділить владу ні з ким, хто (і що) перебуває поза державністю. Звісно, це лише в ідеалі, лише абстрактний соціальний закон. У реальності його постійно порушують через боротьбу за владу, інтриги, розколи, сторонні впливи, лобі, корупцію, родинні зв'язки тощо. Усе ці явища є та процвітають, але відбуваються в межах однієї державності, поряд із нею, з нею, за її рахунок. І все це не знищує її формального суверенітету.

Державність виникає в такому тісному зв'язку з правовим (юридичним) аспектом безлічі людей, що вони утворюють одне ціле. Говорячи про державу, маємо говорити про правові (юридичні) закони й навпаки. Нині легітимність державної влади врешті-решт набуває форми правової операції.

Державність діє в межах правових норм і відповідно до них. Це відбувається навіть в умовах абсолютистських і диктаторських систем державності. Є диктатури як форми державності й диктатури як недержавні форми влади. Так звана абсолютна влада абсолютна не в усьому, а лише в певних відносинах, і це вихід за межі державності.

Враховуючи наведені зауваження, можна зробити висновок, що "глибинні держави" не є легітимними й не мають права на існування. Проте...

Список використаної літератури

1. Сенченко М. "Глибинні держави" — реальність чи утопія / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2020. — № 7. — С. 38—43.
2. Сенченко Н. Глубинные государства / Н. Сенченко. — Киев : Лири-К, 2020. — С. 213—222.

"Deep state" of Turkey from Atatürk to the present day

The article examines the origin and activities of the "deep state" in republican Turkey, which, according to the author, was the main organizer of coup attempts in the country.

It was found out what the concept of "deep state" of Turkey encompasses and whether it is a clearly formed structure with all the characteristic units, whether it is a sphere and groups of influence united by a common idea.

Turkish political scientists and historians have been scientifically studying the phenomenon of the "deep state", its genesis and possible role in the country's most high-profile and fateful events since the 1990s. Today, many scholars share the view that, although deep groups of conspirators existed in Byzantium and the Ottoman Empire, in Turkey the formation of a "deep state" as such was associated with the rule of the Young Turks (1908–1918).

The preconditions for the formation of a "deep state" in Turkey through a historical analysis of events of a wide chronological interval are considered. Turkey's "deep state" ties with the Ergenekon organization, whose members include senior officials within the country's armed forces and security forces accused of plotting a coup, have been analyzed.

Keywords: "deep state"; terrorist organizations; military coups; Young Turks; Kemalists

References

1. Senchenko M. (2020). "Glibinni derzhavi" — realist chi utopiya. *Visnik Knizkovoyi palati*, 7, pp. 38—43.
2. Senchenko N. (2020). *Glubinnye gosudarstva*. Kiev: Lira-K.

Надійшла до редакції 16 грудня 2020 року

УДК 327(560)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2020.12(293).23-30

Оксана Сенченко,

старший науковий співробітник відділу
наукового редагування бібліографічної інформації
Книжкової палати України,
e-mail: visnyk@ukrbook.net

Політика та інструментарій "м'якої сили" Туреччини

У статті розглянуто проблематику використання інструментарію "м'якої сили" у країнах євразійського регіону, порушену в попередніх публікаціях авторки [1—3]. Розкриттю теми сприяло вивчення тенденцій активізації впливу "м'якої сили" Туреччини на держави, що входять у сферу її геополітичних інтересів, насамперед на країни Кавказу й Центральної Азії. Впродовж двох останніх десятиліть комплекс внутрішніх і зовнішньополітичних чинників призвів до значної трансформації політики "м'якої сили" в Туреччині, що посилює її вплив і на політику України, а отже пропонується дослідження є актуальним.

Проаналізовано історію виникнення та суть концепції "м'якої сили", зміст зазначеного поняття. Зокрема, суть "м'якої сили" виявляється як: використання нематеріальних активів для реалізації інтересів і стратегій певних груп у глобальному світі; спосіб досягнення бажаного результату зовнішньої політики мирними засобами; спосіб ненасильницької реалізації національних інтересів у міжнародному просторі.

Розглянуто пріоритети, цілі й завдання "м'якої сили" Туреччини, нормативно-правову базу її застосування у країні, систему інститутів, механізмів та інструментів, що координують діяльність із використанням "м'якої сили", а також напрямки політики "м'якої сили", одним із найважливіших з яких є культурна співпраця.

Ключові слова: "м'яка сила"; зовнішня політика; Туреччина; пріоритети зовнішньої політики; імідж держави; інструментарій "м'якої сили" в культурі; "м'яка сила" дипломатії

Постановка проблеми. Головним зовнішньополітичним чинником активізації діяльності Туреччини з використанням "м'якої сили" стало утворення незалежних держав після розпаду СРСР 1991 р. Зміну курсу її зовнішньої політики було зумовлено приходом до влади 2002 р. Партії справедливості та розвитку (ПСР), помірно консервативної спрямованості, орієнтованої на західні цінності. Демократичні реформи знизили рівень впливу військових на політику країни та зміцнили громадянське суспільство. Реформи також призвели до залучення до зовнішньої політики країни нових акторів, як-от бізнес-організації та організації громадянського суспільства. Завдяки А. Давутоглу, міністрові закордонних справ Туреччини (2009—2014), сформовано новий курс зовнішньої політики,

що ґрунтується на доктрині "стратегічної глибини". Стрижневим напрямом стала "політика нульових проблем" із сусідніми країнами, що припускає розширення політичного діалогу, економічну взаємозалежність і культурну злагоду. "Політика нульових проблем" стимулювала посилення "м'якої сили" Туреччини. Крім того, після арабських конфліктів у Північній Африці та на Близькому Сході турецьку державну модель стали розглядати як приклад для наслідування, що також сприяло піднесенню іміджу держави. Вагомим чинником нарощування "м'якої сили" стала активна участь Туреччини в діяльності міжнародних об'єднань.

Стратегії, механізми та конкретні дії реалізації "м'якої сили" у сфері популяризації мови, освіти й